

Ана Димишковска
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
ana@fzf.ukim.edu.mk

ЈАЗИКОТ КАКО СИНЕРГИЈА: ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ФИЛОЗОФСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Почитувани академици, професори, студенти, драги пријатели,

Дозволете ми, на почетокот на ова излагање, да потсетам на една прочуена мисла на големиот германски филозоф и лингвист, Вилхелм фон Хумболт, според која човековиот јазик не претставува некакво конечно, статично дело, ергон (ἔργον), туку енергија (ἐνέργεια) – постојано жива, дејствителна, обликувачка активност, суштински поврзана со најдлабоките слоеви на умот и на индивидуалното и колективното себство. Прифаќајќи ја големата чест и доверба што ни беше укажана со поканата за подготвување на термилолошкиот речник од областа на филозофијата во рамки на проектот „Македонска научна и стручна терминологија“, и интензивно работејќи на него изминативе години заедно со проф. д-р Иван Цепароски и со другите соработници, имавам можност не само да се уверам во вистинитоста на тезата за „енергиската“ природа на јазикот, туку и во клучното значење на неговата „синергиска“ димензија. Имено, ако синергијата ја сфатиме како усогласено дејствување на повеќе елементи или дејствители насочено кон постигнување на некаква заедничка цел, дејствување во кое се постигнуваат не само квантитативно, туку и квалитативно супериорни ефекти отколку со поединечните акции, тогаш би можело да се каже дека јазикот, по самата своја суштина, е нужен предуслов за секој вид човечка синергија. Тој го овозможува нашето поврзување со самите себеси, со другите личности, со сопствената заедница и со другите заедници, како и со светот како целина. Тој ткае една невидлива мрежа на комуникациски канали низ кои до нас допираат знаењето, смислата и вредноста, обликувајќи го нашиот човечки потенцијал и можноста за колективна акција, за усогласување на нашите лични енергии.

Но ако синергискиот капацитет е еден од основните белези на јазикот и во неговото спонтано функционирање, во свесната, рефлексивна работа врз јазикот, особено при градењето на неговата терминологија, синергијата го достигнува, или барем би требало да го достигне, својот врвен степен. Секој што имал можност да учествува во некаков вид термилошка работа може да посведочи за комплексноста и деликатноста на овој процес. Во него, низ различни видови дискусии, се споделуваат и споредуваат, а честопати и се конфронтираат, индивидуалните разбирања на значењата на зборовите, на контекстите на нивната употреба, на нивните многубројни, во некои случаи и противречни конотации, мислењата за тоа кои се нивните најсоодветни еквиваленти на други јазици и други термилошки проблеми. Меѓутоа, ако внимателно се следат таквите расправи, може да се воочи дека низ нив, дури и кога добиваат понагласена полемичка форма, всушност се манифестира и се развива еден посебен вид колективна свест, еден динамичен ентитет метафорично опишан како „дух на самиот јазик“, во кој секој индивидуален говорител учествува на извесен начин, но никој не го поседува во целост.

А кога станува збор за обликувањето на филозофската терминологија, синергиското дејствување се претвора во неодминлив императив, и добива дополнително ниво на сложеност. Поради крајно апстрактната природа на филозофските поими и термини, оние што се нафатиле на „невозможната мисија“ за нивно прецизно дефинирање, речиси и да немаат поткрепа и помош од емпиријата, од директното искуство со објекти што се достапни за сетилата и чија суштина е полесно податлива за дефинирање. Затоа, личностите што се занимаваат со градењето на филозофската терминологија се во целост препуштени на ресурсите на сопствениот ум и на умот на своите соговорници, и на комуникациската енергија што струи помеѓу нив. Имено, тој тип комуникација – заедничкото, фокусирано размислување за содржината на филозофските поими и за термините како нивен јазичен израз, е просторот во кој јазикот ги напругнува своите постојни капацитети, ги изострува, ги бруси своите алатки и механизми и креира една поцврста и поквалитетна когнитивна мрежа во која ги поврзува своите говорители. Затоа, еден од главните предизвици во работата на речникот не беше само да се најдат соодветните македонски термилошки решенија што стојат како наслови на одредниците или да се дадат нивни куси номинални дефиниции, туку да се дадат издржани објаснувања за самата содржина на поимите означени со соодветните термини. А филозофските поими, како најкомплексните и најхетерогени поими што ги создал човечкиот ум, се такви што јазикот мора да

ги мобилизира не само своите лексички туку и синтаксички, семантички, зборообразувачки и други типови механизми за да се дојде до такви зборовни форми и таква структура на речениците што ќе овозможат непречен пренос на оваа сложена поимна содржина низ што е можно попросирен, потранспарентен јазичен канал.

Во таа смисла, сумирајќи го моето лично искуство од работата на речникот, би можело да се каже дека тој претставува сведоштво за продуктивноста на еден таков синергиски процес кој на нашата филозофска заедница ѝ отвора нов тип перспективи, кои би биле недостапни кога би се работело единствено за индивидуален потфат, па дури и за сума од индивидуални потфати. Во овој процес се покажа дека македонскиот јазик демонстрира висок коефициент на когнитивна релевантност и продорност, дека претставува јазик на кој може автентично да се мисли дури и за најапстрактните и за најсложените сфери, и кој на своите говорители им отвора пристап до подрачјето каде што не може да продре сетилната перцепција, туку само најрафинираните, „рентгенски“ мисловни алатки – поимите. Со тоа, тој овозможува да се освои една нова територија – интелектуалната, филозофска територија, сфатена како нефизички простор, како свет на умот, на духот и на културата, која не е „компетитивно добро“, бидејќи, за разлика од физичката територија, може да им припаѓа на сите едновременно. По оваа своја одлика, таа духовна, филозофска територија всушност се покажува како она највредното за освојување. Нејзината природа е таква што, освојувајќи ја, ние не ја правиме исклучиво наша, бидејќи неа никој не може да ја поседува, туку со нејзиното освојување ние, всушност, стануваме свои, се спознаваме во својата човечка и културна суштина. Како што добро знаат сите што се занимаваат со хуманистичките дисциплини, еден од најважните начини за афирмација на јазикот е создавањето значења и вредности на тој јазик – интелектуални, естетски, културни. Големата важност на тие вредности е во нивната универзалност, во тоа што тие, откако еднаш се родени во него како во своја колевка, не го затвораат тој јазик во самиот себеси, туку имаат стремеж да го поврзат со другите, да станат преводливи како дел од други светови, и синергијата од која се настанати, во концентрични кругови да ја прошират насекаде околу себе. Во тоа можеби се состои една од најблагородните функции на филозофијата и на нејзиниот јазик.

Иако овој речник е прв од ваков обем и карактер кај нас, тој секако не е прва пројава на свеста за потребата за градење и развивање на македонската филозофска терминологија. Во нашата доба таа може да се следи, меѓу другото, и преку појавувањето на индивиду-

ални филозофско-лексикографски дела од македонски автори, какви што се, на пример, *Филозофскиот речник* (2002) на проф. д-р Коле Јовановски (1945-2020), кој претставуваше прв обид за систематски опфат на општата филозофска терминологија на македонски јазик, *Етичкиот речник* (2004) на проф. д-р Кирил Темков и *Логичкиот лексикон* (2005) на проф. д-р Виолета Панзова (1948-2020). Секако, особената грижа за развојот на македонската филозофска терминологија е една од трајните преокупации на Институтот за филозофија при Филозофскиот факултет од Скопје уште од првата генерација македонски филозофи – професорите Јонче Јосифовски (1920-2009), Митко Илиевски (1924-1993), како и академик Георги Старделов (1930-2021), чие име го носи Лексикографскиот центар во МАНУ во чие издание излегува овој речник. Исто така, и Филозофското друштво на Македонија, преку соодветните сегменти во своите публикации, со трибините и работилниците посветени на термилошките прашања, како и со континуираната работа на подигнувањето на јавната свест за потребата од постоење на ваков вид речник, претставува значаен фактор во историјата за неговото настанување.

Иако еден од главните принципи на нашата работа на речникот беше настојувањето во него да се вградат најсовремените резултати од светската филозофска лексикографија, тој, по својата суштина, е длабоко втемелен во автентичната филозофска традиција создадена на македонски јазик и претставува израз на нејзиниот дух и на нејзините главни преокупации. Таа традиција е оформена низ големиот број оригинални филозофски дела од нашите поранешни и сегашни филозофски мислители, како и низ преводите на филозофските текстови од класичните и современите јазици на македонски јазик од повеќе генерации преведувачи. Дострелите на нивната дејност, било на директен или на индиректен начин, се дел од мисловната и јазичната подлога без која би било невозможно да се создаде дело од таков обем и карактер како што е овој речник. Всушност, една од неговите главни цели е тие дострели да ги афирмира, сочува и понатаму да ги унапреди.

Сепак, практичното реализирање на таа задача воопшто не беше лесен и едноставен потфат. Како што знае секој што имал макар и елементарен допир со предизвикот на термилошката дејност, не само секоја дисциплина, туку и секоја посебна, конкретна ситуација во која треба да се изработи определен термилошки речник има свои специфики, кои зависат како од природата на материјата, така и од расположливите временски, материјални и човечки ресурси. Начинот што успешно функционира во една ситуација може сосем да потфрли

во друга, и обратно. Затоа при секој ваков проект е мошне важно да се избере оптимален модел, приспособен на конкретните околности на работата. Во нашиот случај, по опстојното разгледување на голем број филозофски речници од регионалната и од светската продукција, беше проценето дека е најсоодветно да се избере моделот базиран на тесен авторски а широк консултантски тим. Работата во авторски тандем при пишувањето на одредниците, особено кога станува збор за автори компатибилни во пристапот и стилот, овозможи постигнување на повисок степен на конзистентност и кохерентност на текстот, воедначеност на структурата на одредниците и доследност во употребата на избраните термилошки решенија. Во практична смисла, особено кога станува збор за мошне ограничено време и ресурси за реализација на проектот, таквиот начин ја оптимизираше ефикасноста на работата и го олеснуваше процесот на дискутирање за спорните прашања и решавање на дилемите. Вклучувањето, пак, на што е можно поширок круг консултанти, како од тематиката на која се однесува речникот, така и од сферата на македонскиот јазик и на соодветните странски јазици, беше неопходно за да се гарантира неговиот квалитет во областите што не спаѓаат во директната експертиза на подготвувачите на содржината на одредниците, и овозможи повеќекратно филтрирање на верзиите на текстот сè до неговата заеднички прифатлива форма.

Во таа смисла, дозволете ми да ја искажам искрената благодарност упатена кон нашите колешки и колеги – поранешни и сегашни професори на Институтот за филозофија при Филозофскиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје или негови алумни, кои дадоа исклучително значаен придонес во оформувањето на конечниот текст на овој речник. Со голема несребичност, кооперативност и колегијалност, како стручни консултанти и критички читатели, тие, со своите забелешки, сугестии и коментари, во голема мера го унапредил квалитетот на првите верзии од одредниците што спаѓаат во соодветните филозофски дисциплини, дистрибуирани според областа на нивната филозофска експертиза: *Историја на филозофијата* – проф. д-р Ферид Мухиќ (академик, БАНУ и Европска академија на науките и уметностите), проф. д-р Вера Георгиева, проф. д-р Ристо Солунчев, проф. д-р Јасмина Поповска; *Логика, Методологија, Филозофија на јазикот* – проф. д-р Виолета Панзова; *Онтологија* – проф. д-р Мирко Гошевски, проф. д-р Марија Тодоровска; *Теорија на познанието* – проф. д-р Мирко Гошевски, проф. д-р Виолета Панзова; *Етика* – проф. д-р Дејан Донеv; *Филозофска антропологија* – проф. д-р Љубомир Цуцуловски, проф. д-р Вангел Ноневски; *Филозофија*

на *ѳилозофијата* – проф. д-р Бранислав Саркањац; *Филозофија на религијата* – проф. д-р Марија Тодоровска; *Индиска филозофија* – д-р Виктор Илиевски; *Кинеска филозофија* – проф. д-р Александар Стаматов; *Исламска филозофија* – проф. д-р Хасан Џило.

Со нивниот ангажман речникот значително ја зголеми својата стручна тежина, а ние добивме драгоцената можност за унапредување на финесите на нашето филозофско разбирање на соодветните области преку плодотворните и конструктивни дискусии со нашите професори, колешки и колеги. Доколку филозофскиот аспект на ова дело најде на позитивна рецепција од пошироката научна и стручна јавност, заслугата за тоа ќе биде заедничка, а одговорноста за евентуалните пропусти и аспекти што треба да бидат подложени на натамошно подобрување останува на нас како подготвувачи на речникот.

Благодарност за конструктивната соработка исто така упатуваме и до редакцијата на речникот – акад. Витомир Митевски како главен уредник и раководител на макропроектот и д-р Николче Мицкоски како соработник и јазичен редактор, како и до другите членови на јазичната редакција – проф. д-р Димитар Пандев, проф. д-р Ирина Бабамова, проф. д-р Силвана Симовска, проф. д-р Валериј Софрониевски, проф. д-р Лилјана Макаријоска, проф. д-р Игор Радев, д-р Виктор Илиевски и м-р Екатерина Терзиоска. Секако, особен тип благодарност им должиме на нашите семејни и пријателски кругови поради разбирањето, поддршката и трпението за нашата долгогодишна обземеност со ова дело, со надеж дека неговиот понатамошен самостоен живот ќе го оправда напорот вложен во неговото создавање. И покрај нужните измени, корекции, дополнувања и уточнувања, што секако ќе ги претрпи во иднина, се надеваме дека тој, слично како и бродот на Тезеј од грчката митологија, преку континуитетот на својата базична структура и идејната платформа врз која е изграден, на своите читатели ќе им овозможи успешна навигација низ непрегледниот океан на филозофската мисла.